

Иван Катарџиев

ЧЕТНИЧКАТА АКТИВНОСТ ВО МАКЕДОНИЈА ДО 1885 ГОДИНА И ПОЛИТИКАТА НА БУГАРСКАТА БУРЖОАЗИЈА

Неподносливиот економски и политички режим создаден во Македонија по Руско-Турската војна од 1878 година и особено по Кресненското востание, систематското прогонување на сè што било посвесно, поинтелигентно, поразвиено, побогато, дејствувало да се создаде бројна македонска емиграција. Бранот на емигрирање особено ги зафати североисточните делови на Серскиот санџак во кој избувна Кресненското востание и се наоѓа во непосредна близина на границите на младото бугарско кнежество.

Економски и организационо незајакнато, самото борејќи се со тешкотиите од војната и неговото сопствено раѓање, бугарското кнежество не било во состојба да преземе ефикасни мерки за згрижувањето на новодојдената емиграција. Објективни причини не само што не му позволювале да ја прифати емиграција од Македонија, туку тоа не било во состојба да им пружи извесна сигурност на егзистенција и на припадниците од бившите доброволечки единици (ополченците) кои по војната останаа во Бугарија без работа. Ваквата ситуација, сама по себе создавала услови за појавата на криминал, за формирањето на ограбувачки банди итн.

Не можејќи, а голем дел од ополченците и македонската емиграција во Бугарија и несакајќи да се интегрира во животот на новото кнежество обично се претворале во арамиски и ограбувачки чети кои се префрлувале преку границата во Турција.

Бидејќи границата уште не била дефинитивно одредена меѓу двете земји, во реоните на Горноџумајско и Кустендилско постоеле неразграничени села, оставени како неутрални од комисијата за разграничување; последниве се претвориле во средиште на арамиските чети¹⁾. Од нив арамиите ги планирале и изведувале своите напади, во нив тие доаѓале на починок по извршените акции. Тоа, потоа

¹⁾ Чилингиров Ст., Първите македонски възстания. Македонски преглед год. XI, кн. 3 — 4, София, 1939, стр. 134.

бројноста на бегалците од реонот на востанието кои се задржале во близината на границата и кои немале намера да останат трајно во Бугарија, непостоењето скоро на никакви пречки за премин преку границата во Турција биле вонредни услови за развојот на арамитството. На многу места се појавиле мали чети, кои најчесто немале никакви врски меѓу себе, ниту пак определени планови или задачи за дејствување во интерес на пограничното македонско население. Единствениот мотив на нивното постоење биле личните материјални интереси — ограбувањето. Во нагонот за ограбување тие немале принципи ниту пак правеле избор. Објект на нивните напади не било само турското население, туку често пати и бугарското население во кнежевството. Софискиот губернатор, во еден извештај од 19 јули 1879 година, зборувајќи за постоењето на три ограбувачки чети кои дејствувале околу Рилскиот манастир, Кустендил и други места²⁾, соопштува дека поради нивната неиздржлива ограбувачка дејност биле преследувани од бугарските власти и дека една од нив била уништена.

Се разбира, и покрај тоа што биле подгонети од бугарските власти, активноста на четите не престанувала. Тие не престанувале да ја преминуваат границата во пограничните реони на Серскиот санџак и на другите делови на Македонија во кои се оддавале на ограбување. Ако се суди по бројноста на премините на границата и бројниот состав на четите, тие не само што не ја намалиле својата активност туку бележат зголемување. На пример, во почетокот на 1880 година, 24 и 25 јануари, границата ја преминале, кај селото Бучино и Бураново, околу 50 четника. Два месеца подоцна, на 11 март, според извештајот на софискиот губернатор преку границата поминале други две чети од 50 — 60 души. Во исто време една чета од 30 души се префрлила преку граничниот сектор кај селото Саса, Кустендилско³⁾.

Воопшто, информациите зборуваат дека годините 1880, 1881 и 1882 се одликуваат со голем интензитет на четничката активност во пограничните области за кои станува овде збор. Забележено е, на пример, дека во 1880 година во северните области на Секторот санџак се движеле четите на Бакалов, на Иванчо, на Куклич, Муструка, Тодор Паласкарја, Атанас Чепаризо, Око војвода, Јурук војвода и други.

Во текот на 1881 година акциите на овие чети се забележани кај село Мантор (Поројско) 1882 година кај Кадиџа — Малешевско, потоа (март) кај Влакното до Сејменските колиби, во април при с. Добри Лаки, Сухи Лаки, во јуни кај Хамзали, Струмичко, кај Тополница — Петричко, Широко Дол, и така натаму. Во овој период загинале војводите Јурук и Ока.

²⁾ Исто, стр. 137.

³⁾ Исто, стр. 138.

Најчесто овие арамиски чети делувале самостојно, независно една од друга. Меѓутоа, не се ретки случаите кога тие се обединувале и делувале заеднички, покривајќи го на тој начин целиот северен дел на Санџакот. Обединети, овие чети, 1883 година имале судрувања кај Доспат, каде загубиле 9 четника, потоа кај Али Ботуш, и подоцна при с. Муклен на Боздаг⁴).

Во овој период започнува четничката активност и на едни од наистакнатите подоцна врховисти во овој дел на Македонија, Дончо и Давко, во четата на кој четувал едно време и Атанас Тешовалијата⁵).

Бројното упаѓање на арамиските чети од Бугарија во северните делови на Македонија во периодот 1880—1883 година, непосредно по Руско-Турската војна, и уште повеќе по Кресненското востание 1878/79 година, кога од областа уште не била повлечена турската војска, предизвикувале необично остра реакција кај последната. Говорејќи за постојаното упаѓање на чети и за реакцијата на турската власт против нив, контраадмиралот на францускиот поморски дивизион во Лепант во телеграма од 6 мај 1880 година ја известува својата влада дека „Серскиот округ бил ставен во опсадна состојба поради предизвикуваните од Бугарските нереди⁶).

За критичноста на положбата во оваа област, и воопшто во цела Македонија, зборуваат не само извештаите на странските дипломатски претставници, туку и информациите од турските владини извори.

Во една нота — циркулар, испратена од турскиот отпавник на работите во Париз до министерот за надворешни работи на Франција на 19 мај 1880 година, меѓу другото се вели дека турските власти во Јанина и Солун не престанале со испраќањето на информации за упаѓањата на четнички банди во овие области, формирани во Бугарија и Грција. Натаму се вели дека Владата им издала наредби на своите команданти да ги поштрлат мерките и да го удвојат вниманието во прогонувањето на разбојниците.

И покрај препорачаните мерки во нотата се изразува сомневање дека ситуацијата ќе се промени кон подобро, додека не се затвори границата. Владата, се вели во нотата:

„повеќе пати ѝ обрнувала внимание на Грчката влада од потребата сериозно и искрено да размисли по ова прашање со цел да ѝ се стави крај на акцијата на комитските чети, и пред сè на образувањето на четите што се пробиваат во нашите области“.

„Исто така, повеќе пати сме сигнализирале за неопходноста од подобро чување на демаркационата линија, а Императорската влада

⁴ Дървингов П., Иван Станков Пашалията. Македонија. македонско илюстрирано популарно списание кн. VIII, октомври 1913, стр. 6.

⁵ Г. Б. Атанас Тешовалията, Раволюционен лист бр. 19 од 25.VIII. 1905, стр. 2.

⁶ Les Archives du Ministère des Affaires Etrangères. Paris фонд Turquie, том 436, стр. 340, Телеграма од 6 мај 1880 година.

започна разговори со администрацијата на кнежеството Бугарија за да се дојде меѓу граничните власти до усвојувањето на еден договор според нивните акциони можности⁷⁾.

Политичките цели на четничкото движење

Изгледа дека по 1883 година, т.е. по еден период од три години кој се карактеризира со постојани бројни упаѓања на чети од Бугарија во пограничните делови на Македонија, особено Источна Македонија, настапило извесно смирување.

Меѓутоа, ова смирување не траело долго време. Со настапувањето на 1884 година и особено 1885 година започнува ново поинтензивно преминување на граничната линија меѓу Бугарија и Турција, на територијата на Северна и Источна Македонија. Но, за разлика од претходниот период, кога четите се движеле повеќе неорганизирано, нивната активност по 1883 година бележи извесни промени. Таа не е така стихийска. Во неа се појавува извесна системност и планомерност. Во колку се суди по современата документација, и особено по бугарскиот печат од тоа време, не може да се одбегне впечатокот за напорот на последната да ѝ се придаде карактер на револуционерно вриење, и уште повеќе таа да се поврзе со политичките проблеми и движења во двете бугарски области, стремејќи се да ја прикажат како дел од неа.

Воопшто, сè зборува за тоа, дека четничката активност во Македонија во периодот 1880 — 1885, во својот развој има две карактеристични етапи: првата, главно стихийна, неорганизирана и втората, подредена на извесни бугарски државни цели.

Не е далеку од вистината ако се каже дека четите по 1879 година, всушност најчесто биле дел од четите што ги регрутирал владиката Натанаил во времето на Кресненското востание, распуштени во пролетта на 1879 година. Оставени сами на себе четниците се претвориле во ограбувачки банди.

Сигурно е дека не биле само тие. Несредената положба меѓу новото Кнежество и Турција, бројната емиграција од Македонија и посебно од самата област, разочарување во очекувањата од војната, нереалните потхранувања на надежи за евентуално намесување на Русија во колку на границата се подржува несигурна положба, стре-

⁷⁾ Les Archives du Ministère des Affaires Etrangères. Paris фонд Turquie, том 437, стр. 384. Цариград, 18. V. 1880 година. Во нотата како што се гледа за несигурната положба на границите се обвинува и грчката влада. За упаѓањето на чети од Грција во Македонија говори и рускиот битолски конзул. Тој во својот извештај од 17/21. VIII. 1880 год. говори дека селото Маловишта-Битолска околија било нападнато од четата на Катраја која била составена од Грци. При нападот извршен на црквата додека во неа се одвивала црковната служба, четата одвлекла 11 поиздигнати селани, а на попот му било наредено по цена на смрт во иднина да служи во црквата само на грчки, бидејќи Македонија е само грчка. Греко-Болгарские отношения в Македонии в 1870-80 годах, (Из консулских донесени) Соопштает А. М. Селищев. Македонски преглед, год. VI, кн. 3, София 1931, стр. 17.

межот за лесно богатење итн. создавале услови за појавата на нови чети. Меѓутоа, она што е главно тоа е нивниот ограбувачки карактер.

Тој елемент изгледа придонел, при оценувањето воопшто на дејноста на овие чети по 80-те години на XIX век па сè до појавата на четничката вооружена сила на ВМРО, тие да се карактеризираат обично како арамски, ограбувачки. До создавањето на револуционерната организација во Македонија, четите што поминувале во Македонија биле раководени повеќе од ограбувачки побуди — вели Прличев⁸⁾. Ваква карактеристика на овие чети им е дадена и од Струмичкиот револуционерен округ на ВМРО во едно циркуларно писмо. Во него за нив се вели дека како реакција на беговските самоволија и турските разбојнички банди кои напаѓале и ограбувале цели села, како противтежа на таа разбојничка анархија во Македонија: „во целото десетилетие на 80-те години и до средината на 90-те постоеше христијанско разбојништво“⁹⁾.

Што се однесува до методите на делување на овие чети во Македонија, во тоа дадените оценки се во право. Нив, припадниците на четите не ги раководеле никакви идејни или патриотски цели. Главните мотиви за учеството во овие чети биле, можностите што тие ги пружале за ограбување, богатење и за задоволувањето на ситни лични пресметки. Меѓутоа, тоа не значи дека овие чети и во овој период не биле користени за одредени цели на бугарската политика. Во спротивен случај, колку и да била неуредена положбата во реонот на границата спрема Турција, или внатре во самото Кнежество, делувањето на овие чети независно од раководните кругови на бугарското кнежество, односно нивното делување против неговите цели не би можело да биде толерирано толку долго. Тие секако би биле уништени. Самиот факт дека тие се одржале, малку или повеќе до појавата на вооружената сила на Организацијата, говори дека нивното постоење и употреба било во директна врска со одредена политичка намена од бугарската власт. Таа намена секако се менувала од конкретните политички услови и од тоа што се целело да се дојде со нивната употреба. Можностите на ограбување, лични освети и ниски изживувања, комбинирани со политичките потреби на една државна власт била главната врска што ги одржувале овие чети.

Всушност, бугарската власт и не настојувала многу да ги сокрие своите симпатии спрема нив. Напротив, се чини дека таа настојувала што подврсто да ги потчини на своите цели, што подобро да ги контролира нивните акции.

Имено, при посетата на кнезот Батенберг во Кустендил на 28 јуни 1881 година, тој бил дочекан и од 20 души наоружани македонски војводи, на чело со дедо Илјо¹⁰⁾. Оваа демонстрација со македонските

⁸⁾ Прличев К., Видове четничество. Сборник Илинден 1903-1927. София, 1927, стр. 13.

⁹⁾ Израждане на Македонската револуционна организација. До г. г. председателите на окржните и околийските револуционни тела. Македонско дело, год. V, бр. 104-110, Виена, стр. 8.

¹⁰⁾ Кепов Иван, Иљо войвода. Иллюстрация Илинден. год. VII, кн. 4(54), София 1934, стр. 29

војводи во непосредна близина на границата со Турција не е случајна. Таа доаѓа по бројни упади и судрувања во текот на 1880 година во пограничните области на Македонија. А таа средба со македонските војводи е најдобар сведител дека нивните акции до извесна степен биле дирижирани.

Впрочем, бугарската буржоазија ниту еден момент во овој период не престанала да се интересира за полжобата во Македонија. Уште пред Берлинскиот конгрес, таа испраќала свои агенти во Македонија со задача да организираат испраќање на протесни писма и жалби и поттикнувала кон вооружени акции, со цел да се изрази незадоволство предвид до можноста за анулирање на Санстефанскиот договор. По Берлинскиот договор, познато е дека таа се обидела да го испровоцира Кресненското востание и да го подреди на своите политички цели. Оваа акција, изразување на незадоволство и бунење против одлуките на Берлинскиот конгрес од страна на бугарската пропаганда продолжила и по задушувањето на Кресненското востание. На пример, четата на Георги Аврамот по Кресненското востание во Петричко, покрај другото имала задача да го „буди народот кон борба и протести против Берлинскиот ареопаг“⁽¹¹⁾.

По Берлинскиот конгрес, живејќи во транс под дејството на санстефанската дрога за голема Бугарија, бугарската буржоазија не можела да се помири со пропаднатите илузии. Македонија за неа си останала маѓепсан круг, опсесија во името на која и за која заслужувало да се подредат сите придобивки и интереси на бугарскиот народ.

Користејќи се од својата државна организација, иако уште незајакната, бугарската буржоазија пристапила кон планомерна употреба на нејзините средства за реализирање на своите амбиции во Македонија. Веднаш по формирањето на Бугарската влада, основен момент во трасирањето на нејзината програма станал проблемот за Македонија, за нејзиното освојување од Бугарија. Во својот таен извештај до кнезот на Бугарија, Батенберг од 1882 год., министерот за надворешни работи и верата К. Стоилов на овој проблем му посветува основно внимание. За него „архимедовиот пункт на бугарската народност денеска лежи во Македонија“. Според него, кај „Македонските Бугари треба да се развие чувството за народносно самознание, мало и големо треба да знае дека е од бугарска крв“:

„... За да се оствари таа цел, тој, покрај другото, предлага да се создаде една добра организација која ќе не држи во тек на сите работи во Македонија и да е во состојба во еден момент незабавно и успешно да пушти во дејство по цела Македонија и Албанија една заповед што би дошла од кнежевската влада“⁽¹²⁾.

Поставајќи си ваква цел, бугарските влади во иднина, кон која и политичка буржоаска партија да принадлежеле, ќе се грижат во

⁽¹¹⁾ Дървингов П., Иван Станков Пашалията. Македонија. Младежко илюстрирано популарно списание, кн. VIII, октомври 1903, стр. 6.

⁽¹²⁾ Одбрани четива за историјата на македонскиот народ, II дел, Скопје, 1953, стр. 128.

потполност да се користат од можностите што им ги пружало присуството на бројната македонска емиграција во Бугарија, како во политичката тактика спрема Турција, така и за решавањето на своите бугарски внатрешни национални проблеми.

Исходувајќи од таквата политичка ориентација во Бугарија, подразбирајќи ги и двете нејзини области, ќе почне формирањето на разни македонски друштва и организации. Веќе во 1880 година била организирана тајна организација, со цел да подготви акции насочени во правец за соединување на трите дела на целокупна Бугарија: Кнежевството, Источна Румелија и Македонија. Нејзината програма била изработена во Софија во април од претставниците на Северна и Јужна Бугарија. Решено било да се образуваат два тајни Централни комитети¹³⁾.

Оваа тајна „Организација“ постоела малку време.

Паралелно со нејзиното постоење во 1881 година В. Диамандиев во Русе ја основа таканаречената „Македонска лига“¹⁴⁾.

По пропаѓањето на тајната организација повторно се активираа „тајните“ комитети. Во 1883 година во Софија постои „Благотворително македонско друштво“, а потоа „Македонско дружество“, пак под претседателство на Диамандиев¹⁵⁾.

Овие и други друштва во Кнежевството и во Источна Румелија финансирани од страна на Владата, всушност, биле она средство преку кое до голема степен се одвивало и испраќањето на спомнатите чети во Македонија со одредени задачи. И тоа не ѝ било непознато ниту на Турската влада, ниту на надворешниот свет, со што го запознавале Турците. Така, во една нота — циркулар на Високата Порта од 29 мај 1880 година, предадена од отправникот на работите на Турција на француското министерство за надворешни работи, покрај другото, се вели дека солунскиот генерален управник ѝ телефонира на Високата Порта дека една чета од 23 бугарски разбојници што начиниле голем број злосторства била изненадена и уништена. На телата на злосторниците се најдени медали што носеле револуционерни натписи и 7 молби пишувани на француски јазик со намена да се испратат до претставниците на големите сили во Цариград.

„Бандите биле натоварени од комитетите со сила да го натераат нашето население да ги потпише, но зафатени од грижата за нивниот главен занает — бандитизмот, го беа запустиле овој дел од нивната мисија, така што овие петиции не носат никаков потпис. Тие бараат вклучување на Македонија во Бугарија“¹⁶⁾.

Сепак и покрај констатираните факти за заинтересираноста на политиката на бугарската држава да се користи од услугите на арамирските чети, сама да ги насочува кон одредени дејности, да основа во Бугарија и Источна Румелија разни македонски друштва преку кои ја канализирала и користела енергијата на македонската емиграција

¹³⁾ Историја на Бугарија, т. II, Софија 1955, стр. 70-71.

¹⁴⁾ Диамандиев В., Сборник Илинден 1903-1922, стр 127.

¹⁵⁾ Исто, стр. 127.

¹⁶⁾ Државна архива на СРМ, Скопје. Фонд Турција, том 437, стр. 518.

во Бугарија, целата оваа активност докрај 1884 година го носи печатот, според она што до сега е изнесено, на стихийност и неорганизираност, карактеристики специфични за повоеан период.

Меѓутоа, од 1884 година во целата оваа активност се јавува нов момент. Имено, 1884 година е година во која во Источна Румелија се водат политички борби за изборот на генерал-губернатор и на пратеници за Обласното собрание. Во текот на изборната борба особено довивба оштрина прашањето за соединување со Кнежеството, кое сè повеќе се поврзува со проблемот за ослободувањето на Мекодинија. Особено се експлоатира овој последниот момент од „Централното бугарско ополченско друштво“ во Пловдив, кое е во непосредна врска со „Македонскиот комитет“ во Софија што бил главен носител на идејата и акцијата за обединување на целиот бугарски народ¹⁷⁾.

Ополченското друштво развило јака пропаганда во Областа. Организирано бројни предавања чија основна поента била да поттикнува и распапува националистички чувства кај бугарскиот народ. Во нив слушателите се потсетувале на нивниот долг, „за решавање на историската старозаветна задача“, т.е. за „должностите на бугарскиот народ кон браќата Македонци“¹⁸⁾ за потребата од притекнување во помош на последниот.

Освен политичките борби во Источна Румелија предизвикани во време на изборната пропаганда, а веројатно и од напреднатите идеи и подготовки за обединување на двете бугарски области, за поорганизирано користење на македонската емиграција, односно на испраќањето чети во Македонија, многу допринеле, се тврди, и настаните што се развиле таа есен во Македонија.

Имено, кон крајот на 1884 година повеќе од испратените чети биле уништени, што било проследено и со масакрирање на населението¹⁹⁾. Тие настани наметнале размислување за опортуноста да се испраќаат чети во Македонија. Во барањето за подобра употреба на силите преовладувало сознанието од неопходноста за поврзување на акцијата за соединување на Источна Румелија со Бугарија со акцијата за ослободувањето на Македонија. Впрочем, идејата за обединувањето на двете бугарски области била веќе толку зајакната и актуелна што секако двоене на силите било неопортуно. Бидејќи по сè изгледа дека двете акции се раководеле од еден центар на чело на кои стоеле Димитар Ризов, Захари Стојанов и др., не било никаков проблем да се изврши обединување на силите. Во исто време започнало брзо основање на нови македонски комитети во поголемите градови на Источна Румелија и Кнежеството, меѓу кои се издвојуваат комитетот во Русе, основан од Захари Стојанов²⁰⁾ и Македонскиот комитет во

¹⁷⁾ Архив на възраждането, том II. Документи по соединението под редакцијата на Д-р Д.Т. Страшимиров, Софија 1908, стр. 52 и Генов Ал. Цанко, Подготовка, извршване и заштита на соединението през 1885 год., Исторически преглед год. XVI, бр. 4 Софија, 1960, стр. 10.

¹⁸⁾ Документи по соединението . . . , стр. 87.

¹⁹⁾ Генов Ал. Цанко, цит. статија, стр. 13.

²⁰⁾ Христов Христо, Принос към историята на соединението. Известия на Българското историческо дружество кн. XXII-XXIV, Софија, 1948, стр. 57.

Софија. Во првиот делувале капетанот Паница и Захари Стојанов, кои подржувале врски со некои од раководителите на движењето уште од 1882 година, а во вториот Д. Ризов и Н. Петков. „Македонски комитет“ се појавил и во Пловдив, основан исто така од З. Стојанов²¹).

Бројот на овие комитети во Источна Румелија особено брзо растел во пролетта на 1885 год. Тие се појавиле во Варна, Пловдив, Лом и специјално оние градови што се наоѓале во близината на границата како Чирпан²²).

Појавувањето на овие комитети во повеќе градови го поставило прашањето на нивното централизирање, бидејќи така постоела опасност секој од нив да работи на своја рака, при што постоеле можности и од преземањето на активности кои не соодветствувале на општите цели. Оваа опасност, со оглед на приближувањето времето на обединувањето, го натерало Д. Ризов да се обрати со писмо до З. Стојанов, во кое го предупредува „дека е опасно да се дигат през идните месеци бранувања во Македонија“²³).

Обединителната улога била наменета по сè изгледа на новоснованиот во пролетта на 1885 год. во Источна Румелија бугарски „Таен револуционен комитет“. Постојат повеќе индикации дека овој комитет бил основан со задача, пред сè, да ги обедини комитетите чија цел била ослободување на Македонија. Впрочем, неговата прокламирана цел била „дефинитивно ослободување и обединување на бугарската татковина и борба против непријателите на нејзината независност“²⁴).

Целата активност на овој комитет во Источна Румелија, до 25 јули 1885 год. била насочена кон создавањето на услови за ослободување на Македонија, т.е. на подготвување востание во последната. Одредувајќи ја неговата задача, З. Стојанов во една статија објавена во в. „Борба“ год. I, бр. 3 од 11.VI.1885 год. под наслов: „Треба ли да востане Македонија“?, вели „македонското прашање е злобата на денот не само во Кнежевството и Источна Румелија, туку и во земји прилично оддалечени кои таа година се чуло прв пат името Македонија“.

„... Ние мислиме дека во Македонија треба да умрат неколку Хаџи Димитровци. Зборовите Слобода или смрт треба да програт по врвоите на Пирин“²⁵). Според него нужно било во Македонија да се предизвикаат неколку Батака Перуштици и Шипки, за да има и таа нешто како Бугарија. Веднаш по подвлекувањето на оваа нужност, тој пророчки ја заклучува својата статија, преткажувајќи дека многу брзо во Македонија ќе потече крв „не од патриство и задни цели, туку согласно со неумоливите историски и природни задачи...“

²¹) Исто

²²) Исто стр. 63. Во Русе на пример, освен комитетот основан од З. Стојанов, се појавил еден под име „Искра“ формиран од Паница. Неговата цел била преку испраќањето на чети од Бугарија да се предизвика востание во Македонија.

²³) Генов Ал. Цанко, цит. статија, стр. 13. Испраќањето на чети тој го сметал за крајно штетно тогаш, и дури му советува на претседателот на бугарската влада Каравелов, да се исчека испршувањето на „дипломатическите средства“.

²⁴) Христов Христо цит. статија, стр. 62.; Митев Јоно, Отношението на великите сили към съединението на България през 1885 год. Исторически преглед год. X, бр. 4, София, 1954, стр. 60.

²⁵) Христов Христо, цит. статија, стр. 73.

Се разбира, ваквите проречки претскажувања на З. Стојанов не биле гола апстракција. Тие биле засновани на сосема конкретни дела. Во тек била подготовката за испраќање на четата на Калмиков во Македонија која требало да го подигне толку долго планираното востание.

Сите македонски комитети во Источна Румелија на чело со Централниот комитет во Пловдив биле ориентирани кон тоа во областа да се создаде погодна револуционерна атмосфера и ентузијазам меѓу масите. За таа цел се издавале прокламации, повици, итн. Интересен е на пример повикот на еден од бившите деловодители на Централното ополченско друштво во Пловдив, издаден кон средината на месец мај, во кој се зборува за тешката положба на македонскиот народ во изминатите седум години и се повикува бугарскиот народ да му се „притекне на помош на Македонецот“. Обраќајќи им се на бившите ополченци, тој апелира:

„Да се зафатиме за оружје и да востанеме спрема варварството и тиранијата! Македонија вика за помош. Нека пристапиме кон брзото групирање и организирање на храбрите чети . . . и без бавење да се отправиме кон исполнење на заветната задача“²⁶).

Активноста што ја развил Централниот комитет во Пловдив не била изолирана само на територијата на Источна Румелија. Веќе е нагласено дека меѓу него и софискиот Македонски комитет постоеле врски а сигурно и координација на нивните активности, сообразувајќи се, се разбира, од политичките околности во кои делувале двата комитети; едниот во вазалното кнежество, другиот во автономната Источна Румелија.

До каква степен била изразена координираноста на акциите на двата комитети, расположливите извори не даваат можност да се заклучи. Познато е меѓутоа дека и софискиот Комитет ги употребувал истите средства на работа: растурањето на покани, окружни итн. за положбата во Македонија, односно врбувањето на четници и собирањето на оружје за испраќањето чети во Македонија, односно дека и овој комитет делува за обединувањето со Источна Румелија.

Во еден од повиците, упатен до бугарскиот народ, софискиот Македонски комитет недвосмислено изјавува дека за почнувањето на борбата во Македонија се чека само на пролетта, на позеленувањето на шумата. Во овој повик, откако се говори за тешката положба во Македонија и за неисполнетите обврски од страна на Турција наложени од Берлинскиот конгрес, се повикуваат Бугарите на „помош и одмазда“. Света должност на секој Бугарин е да притекне таму! „Сé што ќе направите за Македонија, е испраќање на еден свет долг“. Откако прогласот ги проколнува сите оние што отпаднале духом и не се готови да го дадат својот прилог за борбата на Македонија, „Тајниот револуционерен македонски комитет“ ги повикува сите Бугари,

²⁶) Документи по съединението . . . , стр. 117-119. Овој позив бил растурен по целата Источна Румелија.

каде и да се тие, да притекнат на помош, кој со што може, со оружје или со пари:

„... Браќа Бугари, Македонците се готови за борбата и чекаат со отворени раце доаѓањето на помош и развивањето на шумата, за да се впуштат во борбата. Денот се приближил. Знамето скоро ќе се развие на Доспатските врвови! На оружје! Скоро ќе се сретнеме на македонските планини! Доспат март 1885. Од Тајниот револуционерен Македонски комитет“²⁷⁾.

Сета работа не се ограничила само на оваа пропагандна активност на софискиот и пловдивскиот комитет. Со приближувањето на пролетта 1885 година, и во двата дела на Бугарија се преземале брзи мерки за формирањето на чети. Во една телеграма од 12.III.1885 год. упатена од главниот управник во Пловдив од Начов, задолжен по сè изгледа да ги испита слуховите за подготвувањето на чети во Румелија пишува дека егзархискиот секретар Шопов „доверливо му јавил, спрема сигурни податоци добиени од Егзархијата, дека по градовите во Македонија, од Кнежеството, биле заминале размирници“, облечени во цивилно, со препорака до извесни таму места крстосувале наваму натаму. Шопов тврди дека дури и имињата им биле познати на тие размирници. Тие се испраќаат од Диамандиев и Ризов од Софија²⁸⁾.

Во друго доверливо писмо од перфектот на Татар-Пазарџик од 12.III.1885 год. до директорот на внатрешните дела на Источна Румелија се вели оти околинскиот началник во Ихтиман бил информиран дека и „оваа година од Софија и други градови некои тргнале за Македонија“. Тие се собирале кај границата Самоков или Дупница, и штом се отворил пат ќе навлегле во Балканот²⁹⁾.

Сите овие податоци во спомнатите телеграми сосема одговараат на положбата. Во тоа време, Самоков и Рилскиот манастир биле свратишта и собирни пунктови на четите и четниците што се испраќале во северните краишта на Серската област, односно воопшто во Македонија. Точно во тој момент, јавувале од Самоков (22.V.1885 год.) се групирала четата на Калмиков која со 120 души се обидела преку Кустендил да навлезе во Македонија, а еден дел македонски четници се оддал на ограбување поради што власта презела строги мерки против нив³⁰⁾.

По дебакалот на Калмиковата чета во Малешевско, македонските комитети не се обесхрабриле. Тајниот комитет во Пловдив на 29/30 јуни со помошта на комитетот во Чирпан и знаење на градските советници и полицијата биле украдени 45 пушки за формирање на нова чета³¹⁾.

Изнесените податоци не оставаат сомневање во тоа дека од летото на 1884 година па до извршувањето на обединувањето на Источна

²⁷⁾ Исто, стр. 89

²⁸⁾ Исто, стр. 90

²⁹⁾ Исто, стр. 98

³⁰⁾ Исто, стр. 141

³¹⁾ Исто, стр. 177. На полицискиот началник од градот кој презел истрага му било ставено до знаење да прекине со истрагата за да не настрада. Пушките сè за Македонија. 178.

Румелија со Кнежеството, македонското прашање во двете области на Бугарија било вонредно подгрevano. Скоро јавно се вршела пропагандата. Во двете области јавно се растуриле прогласи, се собирало оружје, се формирале и испраќале чети во Македонија.

Нешто повеќе, експлоатацијата на македонското прашање односно прашањето за востание во Македонија, било внесено во политичките борби во Источна Румелија. Борбата се развивала меѓу двете сопернички партии — „Казината“ која во 1885 год. била во опозиција, и „Народната“ Гешова која била на власт. Една од основните точки на програмата на Казината партија била загриженоста на Македонија, со што сакала на таков начин да го поддрта својот патриотизам. Гешовата партија исто така изјавувала дека проблемот на македонското прашање и е близок како и на сите оние чии духови ги бранува тоа од неколку месеци наваму, меѓутоа одредувањето на својата конкретна политика спрема него настојувала да биде во согласност со политиката на бугарската влада³²⁾.

Меѓутоа, мотивите за ваквата политика на Гешовата партија во Источна Румелија во пролетта на 1885 год., како и таа на бугарското кнежество изгледа не биле диктирани само од желбата да не се вознемирува границата спрема Турција. На дневен ред била акцијата за изведување на соединувањето меѓу двете области. Непромисленото испраќање на чети во периодот кога се очекувал секој момент да се прогласи обединувањето би можело само да донесе компликации.

Не навлегувајќи во тоа какви биле односите меѓу Гешов и носителите на акцијата по обединувањето, факт е меѓутоа дека тој го сообразувал своето држење со тоа на Кнежевската влада по прашањето за допуштањето на македонските чети да поминат преку границата. А држењето на Бугарската влада пролетта на 1885 година било, според зборовите на претседателот на Бугарската влада „не само да не му помага на движењето во Македонија, подигнато еднадвор, туку преземање најстроги мерки за спречувањето на чети од Бугарија или Македонци што живеат во Кнежеството“ да поминуваат во Македонија³³⁾.

Таа изјава пак во исто време коинцидира со промените во тактиката на пловдивскиот Централен комитет. Целата своја дејност тој ја ориентира во правец на работата за соединувањето на Северна и Јужна Бугарија. Раководителите на Комитетот отворено им ставиле до знаење на своите сомисленици дека македонското движење се запира и се свртува во соединенско. Овој пресврт се објаснувал со тоа што божем од Румелиската влада биле испратени засилувања по границата за да ги гони и убива комитетските чети. „Затоа треба да работите да ја симнеме и да се соединиме, па тогај (да работиме) за Македонија“³⁴⁾.

Од сега натаму па до објавувањето на соединението ќе се земат најстроги мерки не само од властите туку и од комитетот да се спречи минувањето на чети во Македонија.

³²⁾ Исто, стр. 145

³³⁾ Исто

³⁴⁾ Христов Христо, цит. статија, стр. 73

Централниот комитет особено се ангажирал да се оневозможи секоја евентуална акција од страна на македонските четници непосредно по соединувањето. Така кога претседателот на друштвото „Македонски глас“ во Софија на 7 септември издал проглас кон Македонците „да ги раскинат вековните вериги“, З. Стојанов и Д. Ризов испраќаат во Софија, Самоков, Дупница и Кустендил телеграфски наредби да се преземе сè, за да не дојде до израз некоја непријателска акција кон Турција. Сега била важна не Македонија, туку соединувањето³⁵).

Во една таква телеграма од 15 септември З. Стојанов и Ризов подвлекуваат дека според податоците со кои располагале, македонските чети не мирувале, и решително наредуваат да се стори сè, за да се спречат секакви непланирани акции³⁶).

Резултатите од овие телеграми не изостанале. Кустендилскиот ополченски центар со телеграма од 17 септември одговара дека „таква чета со таква цел, без дозвола од каде треба, нема ниту пак ќе ја пречекори границата. Нешто повеќе, за да се спречат секакви евентуалности презел мерки сите четници и чети што се наоѓале во Кустендил или доаѓале од Македонија, како таа на Стојан Богданџалијата и Димитри Јуруков, да се повлечат кон внатрешноста на Бугарија, отправувајќи ги кон Пловдив. Комитетот јасно ја подвлекува својата решеност дека без дозвола на вашето начелство нема да дозволи никакво заминување на чети во Македонија³⁷).

И не само Кустендилскиот комитет ги испратил македонските чети кон внатрешност од границата. „Сите македонски доброволци пристигнаа од Дупница и Кустендил во Софија. Скоро поаѓаат на пат за Пловдив“, се вели во телеграма од 20 септември од Софија, во други телеграми со ист датум од Самоков се вели дека „по Самоковска и Дупничка граница владее мир, тишина повеќе од секогаш. Сите Македонци на чело со главатарите им ми дадоа свечено обекање дека ќе мируваат“³⁸).

Последиците од движењето на четите

Активноста што ја развиле македонските комитети во Бугарија, во Кнежевството и во Источна Румелија под непосредното раководство на бугарската буржоазија и со асистенцијата на бугарските власти особено во текот на 1885 година, не се ограничувале само на растурањето на повици, окружна, регрутирањето на чети, собирање на оружје итн. Целата оваа дејност била насочена кон тоа да се создава врева, немири и неспокојства во граничните области спрема Македонија. Да се претстави пред јавното мислење дека постојаните немири

³⁵) Исто, стр. 78

³⁶) Документи по съединението . . . , стр. 348.

³⁷) Исто, стр. 352. За некој случај ги обезоружувале четите што ги праќале во внатрешноста. Во телеграмата се објаснува дека самиот комитет во Кустендил имал намера да формира 1-2 чети, предвид на тоа дека градот е ограничен.

³⁸) Исто стр. 353-354

и несигурност во Турција, не се времени, имаат траен карактер, што се гледа по немирите во нејзините северни погранични краишта. „Неделата што помина беше крвава на границата спрема Румелија и во околината на Рила во која се наоѓа прочуениот манастир, кој веќе повеќе месеци се употребува за главен штаб на водачите на бугарските востанички чети“ се вели во еден извештај на францускиот воен аташе во Цариград од 20.VI.1885 год.³⁹⁾

Четите, се вели во продолжение на извештајот, испраќани од софискиот Комитет се обиделе да ја поминат границата на повеќе места. Меѓутоа, овој обид за премин на границата наишол на подготвен удар од турската погранична војска⁴⁰⁾.

„На тој начин, ударот подготвуван преку целата зима од македонските Бугари, емигранти во Бугарија, жалосно заврши... предупредувајќи ги како ќе завршуваат во иднина обидите на Бугарите да се доберат до соседната област“. подвлекува извештајот.

Во друг извештај од 9 мај истата година се предвидува испраќањето на силна војна единица, поради појавата на бугарски востанички чети.

„Четите во јачина од 50 до 100 души носат униформа... Турските власти ги квалификуваа досега бандити; тие не се осудуваат да навлезат во внатрешноста и изгледа очекуваат наредба“⁴¹⁾.

Во трет извештај од јуни се изнесуваат вести за испраќањето од Бугарија на неколку мали чети во планините во Мариово и Битола со наредба да им се приклучат на месните чети, да останат постојани во овој реон каде војската тешко може да ги прогонува,⁴²⁾ итн.

Зачестеното појавување на овие чети не можело да не предизвика соодветна реакција кај турската власт. Не само што продолжувала опсадната положба, туку кон реонот спрема бугарската граница биле испратени повеќе баталјони од Солун, а „прилично големи засилувања секојдневно се испраќаат кон солун“⁴³⁾. Тоа само ја влошувало положбата на македонското население. Притисокот над населението прогресивно растел. Затворањето на луѓе, затворањето на училишта, претепувањата биле редовна појава, а тоа предизвикувало нова емиграција на притиснатото население кон Бугарија, нов материјал за пополнување на четите.

³⁹⁾ ДАСРМ, Скопје, фонд Турција. Од Архивата на Министерството за надворешни работи на Франција. Извештај бр. 7340 од 20-VI-1885. Микрофилм бр. 232.

⁴⁰⁾ Во извештајот се вели дека за подготовките на комитетите четите да се префрлат во Македонија Турците биле информирани од руската амбасада. Во извештајот се тврди дека ова е утврден факт. Сигурно е тоа дека руската влада во овој период е незадоволна од политиката на бугарската влада која ја уживала благонаклоноста на Англија. Русите во Бугарија изразиле особено незадоволство по повод на растурањето позив од П. Куртев.

⁴¹⁾ ДАСРМ, Скопје фонд Турција. Од Архивата на Министерството за надворешни работи на Франција. Цариград, 9-V-1885, извештај бр. 7267. Микрофилм 232.

⁴²⁾ ДАСРМ, Скопје, фонд Турција. Цариград 27-VI-1885, извештај бр. 7346. Микрофилм бр. 232,

⁴³⁾ Исто

Се разбира, во Бугарија никој и не мислел дека со овие чети што се испраќале во Македонија е можно да се подигне востание. Нивната цел била поскромна; правење на новинарска тупурдија. Современите извештаи зборуваат дека бугарските весници, по повод на обидот на Калмиков за премин на границата и покрај поразот објавиле многу претерани приказни за овие судрувања тврдејќи дека нивните сонародници имале предност, итн. За нив не биле од значење последиците што ги предизвикувале овие чети за македонското население. Тие не сакале да се вслушаат ниту во протестите што ги испраќале бугарските службеници во Турција, особено Спространов, кој не еден пат ја истакнувал штетноста од испраќањето на овие чети, како за положбата на населението и уште повеќе за бугарската пропаганда.

Давајќи оценка за последиците од активноста на овие чети, Екзарх Јосиф во еден свој меморандум од подоцнешно време вели:

„Тие злосторни навлегувања се повторуваат скоро секоја пролет од 1879 год. до 1888 год. По секое навлегување, Турската влада наоѓаше добар повод да ги упропасти побудените македонски куќи. Мнозина првенци и собудени селани станаа жртва — едни на јагаганите на помаци и Арнаути, други изумреле по затворите во Серез и Солун, додека трети изумреле по анадолските крепости... Сето тоа го очажува бугарското население. Очајанието го фрли во пасивизација и го натера да заборава на народност и црква и долг кон своето поколение“⁴⁴).

Со приближувањето времето на подготвувањето, соединувањето на двете области во Бугарија, испраќањето на чети во Македонија било запрено. Тие биле повлечени од границите спрема Македонија во Пловдив. На нив им била одредена сега нова намена. Биле вклучени во самата акција на соединувањето. Стотици Македонци, што учествувале порано во борбите на македонскиот народ против турското ропство, „биле вклучени под знамето на доброволците“. Формираните чети од Кустендил и Дупница во Пловдив биле вклучени во Бајковскиот партизански одред. Подоцна, за време на Српско-бугарската војна, „Македонскиот партизански ескадрон“, исто така бил употребен во неа⁴⁵).

Нема сомневање, ниту во еден момент по ослободувањето на Бугарија бугарската буржоазија не престанала да работи за остварувањето на Санстефанска Бугарија. Во Бугарија и Источна Румелија скоро немало општествена појава која да не била поникната од идејата да ја „проповедува“ желбата на бугарскиот народ и да ги подгрева сите оние усилби кои ќе го реализираат овој сон. Со тоа, уште во својот почеток бугарската држава станала фактор од првостепена важност во животот на македонскиот народ во сите области на човечката активност. Се удирале темелите на една активност која не сакала да води

⁴⁴) Екзарх Јосиф I, 31 задачата на Екзархијата след 1878. Сьопштав. Хр. Шалдев. П. Илинден, год. VIII, кн. 9 София 1936, стр. 2

⁴⁵) Генев Ал. Цинко, Доброволческото движење у нас по време на соединението и српско-българската војна 1885 год. Военно исторически сборник, год. XXIII, бр. 2. София 1954, стр. 88-90

сметка за желбите на македонскиот народ ниту за исторските услови на неговиот развој. Се нудел ослободител, чија ослободителна мисија никој не ја сакал.

Поставени во такви рамки акциите на четите испраќани во Македонија од создавањето на бугарската држава до обединувањето на Источна Румелија со Кнежеството, колку и араамски да бил нивниот состав, колку ограбувачки и да биле нивните дела, биле дирижирани од механизмите на бугарската буржоазија. Впрочем, за тоа и не се потребни докази, кога ќе се имаат предвид разните комитети и друштва организирани од речениот период во Бугарија.

По соединувањето на двете бугарски области, испраќањето на македонските чети во Македонија било запрено. За тоа влијаеле повеќе причини; стремеж за зацврстувањето на стореното, испраќањето на бројна турска војска во Македонија која според некои извештаи достигнале до 35.000 души⁴⁶⁾, објавената декларација на претставниците на големите сили во Цариград на 1/13.X.1885 год. во која Бугарската влада остро се предупредува од ширењето на револуционерна агитација во Турција и Македонија итн.⁴⁷⁾. Некои од постоечките комитети како пловдивскиот Таен Ц. К. се пројавиле веќе за непотребни и биле растуруени. Во иднина испраќањето на четите составени од Македонци во пограничните области на Македонија, а особено Серскиот Санџак, ќе биде сведено на минимум. До колку и ги има такви, а тие не биле сосема елиминирани се појавуваат самоиницијативно, организирани за ограбувачки цели. Меѓутоа, изгледа дека нивниот број не бил толку голем, или пак Турците не обрнувале толку големо внимание на чистото разбојништво, бидејќи и ако по зборовите на Еванс, разбојништвото во Серскиот округ уште цвело⁴⁸⁾, во почетокот на деветото десетилетие на XIX век, опсадната положба во него била дигната.

По признавањето на актот на соединувањето македонската емиграција и, пред сè, македонските чети и војводи повеќе биле користени за јавни политички манифестации. Така, во текот на 1886 год. тие биле употребени за искажувањето верност кон Бугарската влада од името на сите Македонци, по повод акцијата на Групче и неговите другари, за автономна Македонија. На организираниите собири во Софија и во Кустендил, последните биле осудени како предавници, заканувајќи им се дека заради злоупотребата на македонското име, тие ќе се пресметаат со нив⁴⁹⁾.

⁴⁶⁾ ДСРМ. Скопје, фонд Турција. Од Архивата на Министерството за надворешни работи на Франција. Извештај бр. 7832, Цариград 22-XII-1885. Микрофилм бр. 232

⁴⁷⁾ Митев Йоно, Отношенията на великите сили към съединението на България през 1885 год. Исторически преглед год. X, бр. 4 София 1954, стр. 73

⁴⁸⁾ Еванс Дж; Артур, Македонија както си е. Периодическо списание год. VII. кн. 31. Средец 1889. стр. 62.

⁴⁹⁾ Весник „Независима България“ год. I, София 11-XI-1886 стр. 2